

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΕΚΤΑΚΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ

Συνοδινού Β., Νιβολιανίτου Ζ.

ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ», Ινστιτούτο Πυρηνικής Τεχνολογία-Ακτινοπροστασίας

Περίληψη

Η προστασία της ζωής, της υγείας και της περιουσίας των πολιτών από οποιοδήποτε είδος φυσικών ή άλλων καταστροφών, σε ειρηνική περίοδο, είναι κυρίαρχο μέλημα της Πολιτικής Προστασίας σε κάθε χώρα. Η Πολιτική Προστασία ασκείται σε μεγάλο βαθμό με τις κρατικές δυνάμεις. Ωστόσο, οι εθελοντικές οργανώσεις, που δραστηριοποιούνται στον τομέα αυτό, διεκδικούν, ολοένα και διευρυνόμενη συμμετοχή στην πρόληψη και αντιμετώπιση οποιοδήποτε είδους εκτάκτων καταστάσεων, μικρού ή μεγάλου εύρους, από τροχαία ατυχήματα ως σεισμούς, φωτιές και πλημμύρες. Η συμμετοχή αυτή και η παροχή βοήθειας στους πληγέντες μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Στην παρούσα εργασία, εξετάζονται οι παράμετροι που έχουν σημασία στην αντιμετώπιση καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης. Οι παράμετροι αυτές προσδιορίστηκαν κατόπιν συνεντεύξεων, που λήφθηκαν από εθελοντικές οργανώσεις πολιτικής προστασίας στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού προγράμματος Pre-Emergencies. Σκοπός του προγράμματος είναι η παραγωγή ενός υπολογιστικού κώδικα/προσομειωτή για την υποβοήθηση της ανάπτυξης ενός ολοκληρωμένου μοντέλου διαχείρισης εκτάκτου ανάγκης που οφείλεται σε φυσικές καταστροφές ή σε ανθρωπογενείς δράσεις.

Εξετάζονται, επίσης τα κυριότερα προβλήματα, που οι οργανώσεις αντιμετωπίζουν κατά την επέμβαση τους, με γνώμονα τη βελτίωση της προσφοράς τους στο κοινωνικό σύνολο.

PARTICIPATION OF CIVIL PROTECTION VOLUNTARY ORGANIZATIONS TO THE PREVENTION AND TREATMENT OF EMERGENCY SITUATIONS

Synodinou B., Nivolianitou Z.

Nuclear Research Centre "Demokritos", Institute of Nuclear Technology and Radiation Protection

Abstract

Peoples' life, health and property protection against any type of natural or other catastrophes, on peace time, is the prevalent care of the Civil Protection of any country. Civil Protection is by great degree practiced by state authorities. However, the voluntary organizations, acting in this sector, assert an increasingly broaden participation in the prevention and treatment of any type emergencies, big or small, from car accidents to earthquakes, fires and floods. This participation and assistance offered to injured people could be particularly substantial.

In the present work the important parameters for emergency situations treatment are considered. These parameters have been identified from interviews, taken by civil protection voluntary organizations in the frame of the European Program Pre-Emergencies. The aim of the program is the preparation of a computer code/simulator used to support an integrated administration emergency model. The emergency situations are due to natural catastrophes or human actions.

The main problems that the organizations encounter during their interventions are

discussed, so as to improve their services to the society.

Λέξεις κλειδιά: εθελοντικές οργανώσεις, έκτακτη ανάγκη, φυσικές καταστροφές.

Key words: voluntary organizations, emergency, natural catastrophes.

1. Εισαγωγή

Ανέκαθεν, σε περιπτώσεις ατυχημάτων ή φυσικών καταστροφών, οι τοπικές κοινωνίες, αντιδρούσαν βοηθώντας συλλογικά τα μέλη τους να σώσουν τη ζωή, την περιουσία ή το κοινό φυσικό περιβάλλον τους.

Με την πάροδο των ετών δημιουργήθηκαν εθελοντικές οργανώσεις με σκοπό αρχικά να βοηθήσουν τα θύματα πολεμικών συρράξεων και κατόπιν, χρησιμοποιώντας την εμπειρία τους, τους πληγέντες από μεγάλες φυσικές καταστροφές. Ιδιαίτερα, τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί το ενδιαφέρον και η ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με θέματα που άπτονται της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος και της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Σύν τω χρόνω, οι ενδιαφερόμενοι συνειδητοποίησαν ότι όσο πιο προγραμματισμένη, οργανωμένη, ίσως και εξειδικευμένη είναι η βοήθεια, τόσο καλύτερα αποτελέσματα έχει. Έτσι, στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, πλήθυναν οι οργανωμένες, εκπαιδευμένες εθελοντικές οργανώσεις πολιτικής προστασίας με σκοπό την πρόληψη, τη δράση για την αντιμετώπιση ατυχημάτων ή φυσικών και άλλων καταστροφών, την παροχή βοήθειας στα θύματα και τέλος την αποκατάσταση. Δρουν συμπληρωματικά, υποβοηθώντας τις κρατικές υπηρεσίες στο έργο τους. Και στην Ελλάδα αρκετές από αυτές έχουν αποκτήσει γνώσεις, μεγάλη εμπειρία, υποδομές, εξοπλισμό, φροντίζουν για την εκπαίδευση των μελών τους σε επαγγελματικό επίπεδο και για την ενημέρωση του πληθυσμού. Λαμβάνοντας υπ' όψη τη διάθεση για προσφορά στο συνάνθρωπο, με την οποία εμφορούνται τα μέλη των οργανώσεων αυτών, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος της υποστήριξης που μπορεί να παρέχουν σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης.

Στην Ελλάδα, από το 2001, με τη δημιουργία Μητρώου Εθελοντικών Οργανώσεων Πολιτικής Προστασίας, αρκετές από αυτές τις εθελοντικές οργανώσεις ευρίσκονται υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας (ΓΓΠΠ). Οι οργανώσεις αυτές καλούνται από την Πολιτική Προστασία να προσφέρουν αρωγή, πολλές φορές εξειδικευμένες υπηρεσίες, σε έκτακτα περιστατικά ή εκτεταμένες φυσικές καταστροφές. Τον Ιούνιο 2007 οι οργανώσεις αυτές ανέρχονταν σε 189. Μέρος των οργανώσεων του μητρώου έχει λάβει οικονομικές ενισχύσεις για την αγορά εξοπλισμού.

Ο Νόμος 3013/2002 «Περί αναβάθμισης Πολιτικής Προστασίας» διέπει τις οργανώσεις του Μητρώου, προσδιορίζει τις προϋποθέσεις, τα ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια για την ένταξη στο Μητρώο, τη διαδικασία ένταξής τους στα Συντονιστικά Νομαρχιακά Όργανα (ΣΝΟ) και τη δραστηριοποίησή τους στο πλαίσιο των οργάνων αυτών.

Λόγω του αυξανόμενου αριθμού των εθελοντικών οργανώσεων στον τομέα Πολιτικής Προστασίας γίνεται, διεθνώς, προσπάθεια αξιολόγησης και βέλτιστης αξιοποίησης των οργανώσεων αυτών. Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Pre-Emergencies σκοπό έχει τη δημιουργία ενός υπολογιστικού κώδικα-προσομοιωτή που θα αξιολογεί την επιτυχία μιας επέμβασης σε μια επαπειλούμενη φυσική καταστροφή. Η αξιολόγηση αυτή στηρίζεται στον εντοπισμό μιας σειράς παραμέτρων που θα εισάγονται στον κώδικα και είναι οι κυριότερες παράμετροι, που κάνουν μια οργάνωση να έχει την επιθυμητή ανταπόκριση σε μια κινητοποίηση, έτσι ώστε η αντιμετώπιση του περιστατικού να θεωρηθεί επιτυχής.

Στην παρούσα εργασία, θα μελετήσουμε τη συμμετοχή των οργανώσεων, προσδιορίζοντας τις σημαντικές παραμέτρους που επιδρούν στο αποτέλεσμα της επέμβασης των οργανώσεων αυτών. Οι παράμετροι αυτές αφορούν: τον τύπο της οργάνωσης, τους παράγοντες που επιδρούν στην ανταπόκριση της οργάνωσης στα διάφορα συμβάντα, τον

τρόπο αντιμετώπισης των περιστατικών. Θα γίνει προσπάθεια να εντοπισθούν οι αιτίες μερικής ή ολικής αποτυχίας στην επέμβαση, οι κρίσιμες στιγμές στην εξέλιξη ενός συμβάντος και τα δυνατά σημεία στη διαχείριση των περιστατικών. Τέλος θα συζητηθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οργανώσεις κατά τη διαχείριση περιστατικών.

2. Παράμετροι

Οι παράμετροι προσδιορίστηκαν βάσει συνεντεύξεων. Δεν στάθηκε δυνατόν να λάβουμε συνεντεύξεις από το σύνολο των οργανώσεων του Μητρώου και πολύ περισσότερο από όλες τις οργανώσεις που ασχολούνται με ζητήματα πολιτικής προστασίας. Προσπαθήσαμε να έχουμε συνεντεύξεις από οργανώσεις αντιπροσωπευτικές του συνόλου των ελληνικών οργανώσεων. Λάβαμε, επίσης συνεντεύξεις από κρατικούς φορείς για να έχουμε όσο το δυνατό πληρέστερη εικόνα της οπτικής με την οποία βλέπουν το αντικείμενο οι Υπηρεσίες και οι εθελοντικές οργανώσεις. Οι συνεντεύξεις καλύπτουν περίπου το 15% του συνόλου των οργανώσεων του Μητρώου και παραχωρήθηκαν από άτομα έμπειρα, υψηλά στην ιεραρχία των οργανώσεων, με άμεση και σφαιρική γνώση της λειτουργίας των οργανώσεων και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Οι παράμετροι αυτές είναι δυνατό να ομαδοποιηθούν στις ακόλουθες γενικές κατηγορίες:

- α) τύπος και ρόλος της οργάνωσης.
- β) παράγοντες που επιδρούν στην ανταπόκριση.
- γ) τρόπος δράσης της οργάνωσης.

2.1. Τύπος και ρόλος της οργάνωσης

Μελετώνται ο τύπος της οργάνωσης, ο αριθμός και το επάγγελμα των μελών, οι υπηρεσίες που προσφέρει η οργάνωση, οι δραστηριότητες σε κανονικές και εκτάκτου ανάγκης συνθήκες.

Άλλες από τις οργανώσεις είναι τοπικής, άλλες εθνικής (με παραρτήματα) και ορισμένες διεθνούς εμβέλειας και εμπειρίας. Ο αριθμός τους ποικίλει ανά γεωγραφική περιφέρεια. Αρκετές οργανώσεις είναι αμιγώς εθελοντικές, λίγες εργάζονται με τους κρατικούς φορείς και άλλες είναι συνδεδεμένες με τους δήμους, αποτελώντας κατά κάποιο τρόπο παραρτήματα των δήμων, από τους οποίους λαμβάνουν προσωπικό και μέσα.

Λόγω των συχνών πυρκαϊών στη χώρα μας, ένα μεγάλο μέρος των εθελοντικών οργανώσεων εργάζονται στην πρόληψη, την αποτροπή και την κατάσβεση πυρκαϊών. Συχνά ασχολούνται και με άλλες δράσεις όπως: αντιμετώπιση συνεπειών σεισμών, πλημμυρών ή ατυχημάτων. Αρκετές είναι οι ομάδες που κάνουν διάσωση και μάλιστα εξειδικευμένα σε ορεινές και δύσβατες περιοχές, σπήλαια, ποταμούς, θάλασσα κλπ. Άλλες προσφέρουν ιατρονοσηλευτική περίθαλψη. Οι περισσότερες διαθέτουν τμήμα Πρώτων Βοηθειών με ειδικευμένα μέλη. Κάποιες οργανώσεις προσφέρουν μέριμνα και διοικητική υποστήριξη των άλλων οργανώσεων που δρουν στο χώρο των περιστατικών.

Στις οργανώσεις που προσεγγίσαμε περιλαμβάνονται οι μεγάλες, όπως ο Ερυθρός Σταυρός (ΕΣ) με τα τρία του τμήματα και το Εθελοντικό Σώμα Ελλήνων Πυροσβεστών Αναδασωτών (ΕΣΕΠΑ), με σταθερό προσωπικό, πολλές χιλιάδες εθελοντών και πολλά παραρτήματα, οι μεσαίες όπως ο Όμιλος Φίλων του Δάσους (120 άτομα), και οι μικρές όπως η Λέσχη 4x4 Έβρου (50). Ο αριθμός των μελών, συνολικός αλλά κυρίως των ενεργών μελών, είναι σημαντικός για την κάλυψη εκτεταμένων περιστατικών λόγω δυνατότητας ύπαρξης εφεδρείας. Η εφεδρεία είναι σημαντική, γιατί όταν κουραστούν οι πρώτες ομάδες υπάρχουν άλλες ξεκούραστες, έτοιμες να αναλάβουν δράση, η εργασία δεν σταματά και οι εθελοντές δεν ωθούνται στα όριά τους, με συνέπεια μικρότερη πιθανότητα ατυχημάτων. Η εφεδρεία είναι σημαντική για όλες τις οργανώσεις, κυρίως, όμως, για εκείνες που ασχολούνται με τη δασοπυρόσβεση.

Επί πλέον οι μεγάλες οργανώσεις έχουν, συνήθως, μεγαλύτερη και πιο οργανωμένη

πρόσβαση στα ΜΜΕ, άρα περισσότερη διαφήμιση, με επακόλουθη μεγαλύτερη πιθανότητα προσέλκυσης νέων εθελοντών. Ο τελευταίος είναι ένας τομέας στον οποίο πάσχουν οι περισσότερες οργανώσεις. Ασφαλώς μεγάλο ρόλο στην προσέλκυση νέων εθελοντών παίζει ο τομέας με τον οποίο ασχολείται η οργάνωση. Οργανώσεις, όπως η Ελληνική Ομάδα Διάσωσης (ΕΟΔ), ελκύει νέα άτομα έμπειρα σε χειμερινά σπορ, στην ορειβασία, που γνωρίζουν το βουνό σε οποιεσδήποτε συνθήκες. Άλλες, που ασχολούνται με ιατρική και παραϊατρική φροντίδα ελκύνουν το ανάλογο προσωπικό.

Οι εθελοντές ανήκουν σε κάθε ομάδα της κοινωνίας. Είναι ελευθεροεπαγγελματίες, φοιτητές, δημόσιοι υπάλληλοι, συνταξιούχοι. Εκείνο που ωθεί τον εθελοντή στο να ενταχθεί σε μια οργάνωση και να βοηθήσει συστηματικά τους συνανθρώπους του είναι η υψηλή αίσθηση κοινωνικής ευθύνης, αλτρουισμού, η οικολογική τους συνείδηση και, συχνά, η ενασχόλησή τους, κατά τον ελεύθερο χρόνο τους με ορισμένους τομείς ασυνήθιστους για τον πολύ κόσμο, πράγμα που τους κάνει πολύτιμους, με ιδιαίτερες γνώσεις. Π.χ. οι ορειβάτες που αναφέραμε πριν, οι ραδιοερασιτέχνες, οι οποίοι, με τις Ομάδες Εκτάκτου Ανάγκης Ελλήνων Ραδιοερασιτεχνών (ΟΕΑΕΡ), σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης συμπληρώνουν ή και υποκαθιστούν τη λειτουργία των τηλεφωνικών δικτύων που μπορεί να έχουν καταρεύσει, οι σύλλογοι κυνηγών και ψαράδων, που γνωρίζουν βουνά και ποτάμια, τα αγαπούν, τα προφυλάσσουν και είναι σε θέση να βοηθήσουν σε καταστάσεις θεομηνιών ή ανευρέσεων προσώπων, γιατί γνωρίζουν τον τόπο τους σπιθαμή προς σπιθαμή.

Σε κανονικές συνθήκες, συνήθως, γίνονται εκπαιδεύσεις, συντήρηση εξοπλισμού, ενημέρωση και παρακολούθηση εθνικών και διεθνών συνθηκών και νέου εξοπλισμού. Οι οργανώσεις που ως υπηρεσία τους έχουν των πρόληψη φροντίζουν ανάλογα, π.χ. βάρδια στα πυροφυλάκεια.

Σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης οι οργανώσεις κινητοποιούνται και συνδράμουν την Πολιτεία ανάλογα με το καταστατικό, την εμπειρία και τα μέσα τους.

2.2. Παράγοντες που επιδρούν στην ανταπόκριση της οργάνωσης

Οι παράγοντες αυτοί αφορούν την εμπειρία και την εκπαίδευση, τον εξοπλισμό και την επικοινωνία και την επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα. Αυτός ο τελευταίος μπορεί να είναι σχετικός:

- με την αποστολή: σχεδιασμό διαδικασιών, τήρηση πλάνων, πολλαπλές αρμοδιότητες,
- με εξατομικευμένους ανθρώπινους παράγοντες: απόδοση, κούραση, άγχος, φόβος, αντίληψη, μνήμη κ.ά.,
- με διαπροσωπικούς και ομαδικούς παράγοντες: επαγγελματισμό, οργανωτικότητα, έλεγχος και εποπτεία της διαδικασίας.
- γνώσεις σχετικές με τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των θυμάτων.

2.2.1. Εμπειρία και εκπαίδευση

Οι οργανώσεις ασφαλώς περιλαμβάνουν έμπειρα και μη άτομα. Στις ομάδες αντιμετώπισης περιστατικών οι περισσότεροι είναι άτομα με πολυετή εμπειρία. Τα νέα μέλη, με τη βασική εκπαίδευση, διεκπεραιώνουν βοηθητικές εργασίες. Οι συντονιστές της ομάδας είναι οι πλέον έμπειροι και με γνώση των τοπικών συνθηκών.

Η εκπαίδευση είναι βασικό μέλημα των οργανώσεων και πάγιο αίτημά τους είναι η πιστοποίησή της. Αν και η πολιτεία δεν έχει θέσει ακόμα επίσημα στάνταρ για την εκπαίδευση των μελών των οργανώσεων, οι περισσότερες οργανώσεις ακολουθούν στην εκπαίδευσή τους διεθνείς κανονισμούς και πρότυπα.

Η αρχική εκπαίδευση περιλαμβάνει θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα που καλύπτουν

ευρύ φάσμα θεμάτων: μελέτη κανονισμών και πλάνων δράσης, χρήση εξοπλισμού, πρώτες βοήθειες, ψυχολογική στήριξη θυμάτων, πρακτική εξάσκηση κλπ. Διαρκούν πολλές δεκάδες ώρες. Περιοδικά γίνονται ασκήσεις ώστε τα μέλη να είναι πάντα ετοιμοπόλεμα.

Με τις ασκήσεις οι εθελοντές ανανεώνουν την εμπειρία τους, μαθαίνουν να ελέγχουν και να καταπολεμούν αισθήματα όπως ο φόβος, ασκούνται στην ομαδική εργασία και στην πειθαρχία, υπακούοντας στις εντολές. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τα νέα μέλη που χρειάζεται να τιθασεύσουν τη φυσική τους ορμή. Σε περίπτωση ανυπακοής, π.χ. στη δασοπυρόσβεση, ο εθελοντής είναι δυνατό να αποκοπεί από την υπόλοιπη ομάδα, να κινδυνεύσει, ακόμα και να χάσει τη ζωή του. Το λιγότερο θα καθυστερήσει τη δράση της υπόλοιπης ομάδας που θα τρέξει να τον εντοπίσει και συνδράμει. Έτσι το πρώτο ζητούμενο από τις εθελοντικές ομάδες είναι η διαφύλαξη της ζωής και της ακεραιότητας των μελών και δεύτερον η πειθαρχία στους κανονισμούς ασφαλείας και στις εντολές.

Εξάσκηση γίνεται, επίσης, με την άφιξη νέων εργαλείων ή εφαρμογή νέων μεθόδων.

2.2.2. Εξοπλισμός και Επικοινωνία

Ο εξοπλισμός είναι ανάλογος με το είδος υπηρεσιών τις οποίες προσφέρει η οργάνωση. Οι ασχολούμενες με τη δασοπυρόσβεση και τις πλημμύρες έχουν πλήρη εξοπλισμό για αντιμετώπιση πυρκαϊών, αντλίες κλπ. Για επέμβαση στο δάσος χρειάζονται πυρίμαχες στολές που λίγες ομάδες διαθέτουν. Για ορεινές διασώσεις διαθέτουν ειδικά οχήματα και αναρριχητικό εξοπλισμό.

Συνήθως τα μέλη διαθέτουν τον ατομικό τους εξοπλισμό. Οι οργανώσεις που συνεργάζονται ή ανήκουν στους δήμους κάνουν χρήση υδροφόρων και βυτίων που ανήκουν στους δήμους. Στον εξοπλισμό ανήκουν επίσης τα κινητά τηλέφωνα, οι ασύρματοι, υπολογιστές και φαξ.

Ο τρόπος επικοινωνίας και ιδιαίτερα ο τρόπος γνωστοποίησης του περιστατικού, μπορεί να είναι σημαντικός για το χρόνο κινητοποίησης. Η επικοινωνία μεταξύ των μελών γίνεται με προσωπική επαφή, σταθερά και κινητά τηλέφωνα, διαδίκτυο, ασύρματα δίκτυα επικοινωνιών VHF, σπανίως TETRA. Το τελευταίο χρησιμοποιείται από την Πυροσβεστική Υπηρεσία (Π.Υ.) και μόνο σε περιπτώσεις δασοπυρόσβεσης χορηγείται σε ορισμένες ομάδες.

Τα ΜΜΕ μπορούν να λειτουργήσουν τόσο θετικά, όσο και αρνητικά στην έκβαση της κρίσης, των χειρισμών και της εικόνας που παρουσιάζεται, σε συνδυασμό με την πίεση που ασκούν προς τα όργανα που λαμβάνουν τις αποφάσεις.

Η επικοινωνία με τον πληθυσμό γίνεται με οπτικά και ακουστικά μέσα. Γενικά, οι εθελοντές εντοπίζονται εύκολα. Φορούν ειδικές στολές, τα οχήματά τους έχουν εμβλήματα, χρησιμοποιούν τηλεβέες, σειρήνες κλπ.

Όταν οι οργανώσεις δρουν στο εξωτερικό, αλλά και σε περιοχές συνόρων, όπως στον Έβρο, η έλλειψη γνώσης αγγλικών καθιστά πολλές φορές δυσχερή την επικοινωνία.

2.2.3. Ανθρώπινοι παράγοντες

Παρά όλη την εμπειρία και εκπαίδευση πολλοί άνθρωποι παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τους εθελοντές κατά τη διάρκεια της δράσης. Αυτοί μπορεί να είναι **παράγοντες σχετικοί με την αποστολή** τους όπως: ο σχεδιασμός των διαδικασιών και των πλάνων που θα πρέπει να ακολουθηθούν, η μη συμμόρφωση στις διαδικασίες, τυχόν πολλαπλές αρμοδιότητες που θα μπορούσαν να επιφέρουν σύγχυση και καθυστέρηση στη δράση. Γι' αυτό το λόγο, οι περισσότερες ομάδες ακολουθούν, όσο το δυνατόν πιο πιστά τους κανονισμούς ασφαλείας, τις διαδικασίες και τα πρωτόκολλα επέμβασης, διαχωρίζοντας τις αρμοδιότητες. Τα μέλη υπακούουν τον αρχηγό, λαμβάνοντας υπ' όψη τους, εν πρώτοις, την ατομική τους ασφάλεια.

Οι **εξατομικευμένοι ανθρώπινοι παράγοντες** ή παράγοντες απόδοσης όπως: εμπειρία, σωματική και ψυχολογική κόπωση, άγχος, φόβος, ικανότητα αντίληψης του περιστατικού, μνήμη, ψυχική διάθεση, αντίδραση στην πίεση και στο ρυθμό της δουλειάς, ακόμα και τα κίνητρα που ωθούν το μέλος να γίνει εθελοντής μπορεί να είναι πολύ σημαντικοί .

Η κούραση είναι σημαντικός παράγων ιδιαίτερα γιατί τις πρώτες μέρες αντιμετώπισης φυσικών καταστροφών οι εθελοντές, συνήθως, υπερβαίνουν εαυτόν και είναι δυνατό να εργάζονται ασταμάτητα για εβδομάδες. Σε μεγάλες καταστροφές, οπότε και καλούνται συνήθως από την Πολιτεία οι εθελοντικές οργανώσεις, οι εφεδρείες ποτέ δεν επαρκούν και η κούραση μπορεί να γίνει ένας επικίνδυνος εχθρός των εθελοντών, που μπορεί να τους οδηγήσει σε λάθος εκτίμηση των καταστάσεων ή των δυνατοτήτων τους.

Σε περιπτώσεις μακροχρόνιας δράσης (μήνες σε περιπτώσεις στήριξης καταυλισμών προσφύγων ή σεισμοπαθών) τα μέλη μπορεί να κουραστούν ψυχολογικά. Οργανώσεις που έχουν ως μέλημα την πρόνοια φροντίζουν και για την ψυχολογική υποστήριξη ακόμα και για τη διασκέδαση των μελών, μόλις περάσουν οι πρώτες μέρες εντατικής δουλειάς και τα πράγματα μπουν σε κάποιο δρόμο. Επίσης, σε περιπτώσεις που αντιμετωπίζονται ανευρέσεις θυμάτων, η ψυχολογική φόρτιση μπορεί να είναι ιδιαίτερα ισχυρή. Γίνεται προσπάθεια εκπαίδευσης στον τομέα αυτό. Οποσδήποτε, στις καταστάσεις ψυχολογικής πίεσης πρέπει να υποστηρίζονται οι εθελοντές. Επίσης, στις περιπτώσεις αυτές είναι δυνατόν να δημιουργηθούν εντάσεις μεταξύ του προσωπικού.

Οι **διαπροσωπικοί και ομαδικοί παράγοντες** όπως: η πειθαρχία και ο επαγγελματισμός, ο αποτελεσματικός σχεδιασμός και η οργάνωση της δουλειάς, η συνεργασία και ο συντονισμός μεταξύ μελών της οργάνωσης και άλλων οργανώσεων ή φορέων, ο έλεγχος και η εποπτεία των διαδικασιών είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες για μια επιτυχή επέμβαση.

Οι **γνώσεις σχετικά με τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των θυμάτων** είναι σημαντικές δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα θύματα. Αρκετές από τις οργανώσεις λαμβάνουν σχετική εκπαίδευση.

2.3. Τρόπος δράσης

Ο τρόπος δράσης της οργάνωσης περιλαμβάνει τον τρόπο και το δίαυλο ειδοποίησης της οργάνωσης, τον τρόπο και το χρόνο κινητοποίησης, τις μεθόδους που ακολουθούνται και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για τη δράση. Σε αυτά περιλαμβάνονται ο εξοπλισμός και οι επικοινωνίες στα οποία έχουμε ήδη αναφερθεί.

Σε συνθήκες εκτάκτου ανάγκης πολλές από τις οργανώσεις, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις απειλούμενης πλημμύρας, όπως στο νομό Έβρο που περιοδικά πλήττεται από εκτεταμένες πλημμύρες ή όταν έρχονται έντονα καιρικά φαινόμενα, οι οργανώσεις τίθενται προληπτικά σε κατάσταση συναγερμού από την Πολιτική Προστασία. Σε περιπτώσεις χιονοπτώσεων αρκετές από τις οργανώσεις δημιουργούν ομάδες επιφυλακής για την άμεση αντιμετώπιση των περιστατικών αλλά και για μεταφορά ασθενών (νεφροπαθών κ.ά.) στα νοσοκομεία. Επίσης κατά την αντιπυρική περίοδο, από Μάιο ως τέλος Σεπτεμβρίου οι οργανώσεις που ασχολούνται με τη δασοπυρόσβεση και δασοπροστασία έχουν μεγάλες ομάδες σε επιφυλακή.

Αν η ειδοποίηση έλθει από την Πολιτική Προστασία ή την Πυροσβεστική (μέσω τηλεφώνου και φαξ), συνήθως τα μέλη ειδοποιούνται από το προεδρείο τους αλυσιδωτά ή πυραμδικά. Αν η ειδοποίηση έλθει από ιδιώτες τότε, αφού οι πληροφορίες ελεγχθούν κατά τον πληρέστερο δυνατό τρόπο, γίνεται κινητοποίηση και ταυτόχρονα επικοινωνία με τις αρμόδιες αρχές. Αρκετές από τις οργανώσεις στέλνουν πρώτα μια μικρή, ευέλικτη ομάδα η οποία διαπιστώνει και το εύρος της βοήθειας και τα υλικά που θα χρειασθούν. Ακολουθούν, αν είναι αναγκαίο, πολυπληθέστερες ομάδες και με περισσότερο εξοπλισμό.

Ο χρόνος κινητοποίησης, ιδιαίτερα σε περιόδους επιφυλακής μπορεί να είναι πολύ μικρός

(μερικά λεπτά ως μία ώρα). Αφού οι εθελοντές συγκεντρωθούν σε συμφωνημένο μέρος, κινούνται σε πομπή για να ελέγχουν τα οχήματά τους και να ξεπερνούν τυχόν προβλήματα με την τροχαία.

Αρκετές από τις οργανώσεις λειτουργούν στη διάρκεια της επιχείρησης δικό τους κέντρο επιχειρήσεων που διαδραματίζει το ρόλο του σημείου αναφοράς και συνεργασίας με τους υπόλοιπους συνεργαζόμενους φορείς.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης οι ομάδες συνήθως συνεργάζονται, με τους αρμόδιους κρατικούς φορείς που μπορεί να είναι η Π.Υ, το ΕΚΑΒ, το Λιμενικό, οι Συνοριοφύλακες, και ο Στρατός, στο πλαίσιο των ΣΝΟ σε περίπτωση μεγάλων κρίσεων. Τα μέλη λαμβάνουν εντολές από τον αρχηγό της ομάδας. Ο αρχηγός, είναι υπεύθυνος για την ομάδα, αποφασίζει το είδος της δράσης, λαμβάνοντας συνήθως υπ' όψη τη γνώμη των μελών. Οι αρχηγοί είναι τα πλέον έμπειρα άτομα της ομάδας και ως εκ τούτου αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη ψυχραιμία και γνώση τα περιστατικά. Είναι εκείνοι που έρχονται σε επαφή με τις αρμόδιες αρχές.

Κατά τη διάρκεια της δράσης ακολουθούνται πιστά οι κανονισμοί ασφαλείας και τα επιχειρησιακά πλάνα που τυχόν έχουν εκπονηθεί.

Μετά το πέρας των επιχειρήσεων γίνεται επιστροφή στη βάση της οργάνωσης και διευθέτηση του εξοπλισμού. Οι περισσότερες ομάδες συζητούν την πορεία της επιχείρησης, γίνεται αποτίμηση των ενεργειών, εντοπισμός λαθών ή παραλείψεων. Αν χρειάζεται, στην επόμενη συνάντησή τους αποφασίζουν αν θα πρέπει να βελτιώσουν τα πλάνα δράσης, σύμφωνα με την νέα εμπειρία.

Ελάχιστες οργανώσεις ασχολούνται με την αποκατάσταση και συνεχίζουν να παρέχουν υποστήριξη μετά τη λήξη του περιστατικού.

3. Παράγοντες που οδηγούν στην αποτυχία

Βασικός παράγων είναι ο χρόνος επέμβασης. Είναι δυνατόν να ξεκινήσει η αναζήτηση μετά πάροδο μεγάλου χρόνου και π.χ. ο αγνοούμενος βρίσκεται νεκρός ή δεν εντοπίζεται.

Επί πλέον επειδή οι εθελοντές είναι εργαζόμενοι και δεν είναι αυτή η εργασία τους έχουν, κατά κανόνα, μεγαλύτερο χρόνο απόκρισης στο περιστατικό από τις κρατικές δυνάμεις.

Οι καιρικές συνθήκες που μπορεί να είναι απαγορευτικές για τη δράση.

Η έλλειψη μέσων π.χ. ελικόπτερο ή οχημάτων 4 x 4, η έλλειψη τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού και υπολογιστών.

Η λανθασμένη αξιολόγηση των διαθέσιμων δυνάμεων και ανάθεση λανθασμένων εργασιών. Λάθη στην κατανομή του ανθρώπινου δυναμικού και εξοπλισμού. Όταν δεν είναι δυνατή η συγκέντρωση ικανού αριθμού εθελοντών (μπορεί να συμβεί σε εργάσιμη ώρα).

Η έλλειψη συντονισμού. Σε εκτεταμένες πυρκαϊές, κάποιες φορές, έχει παρατηρηθεί έλλειψη συντονισμού των κρατικών φορέων μεταξύ τους και με τις εθελοντικές οργανώσεις.

Η άρνηση συνεργασίας από τις κρατικές υπηρεσίες. Τότε οι εθελοντές δρουν μόνοι τους με αυξημένες πιθανότητες αποτυχίας.

Η κατάρρευση των τηλεπικοινωνιακών δικτύων. Η έλλειψη επικοινωνίας και κοινού σχεδιασμού. Συχνά δεν υπάρχουν κοινές συχνότητες επικοινωνίας μεταξύ των ομάδων δράσης.

Ο εγωισμός και η αυτοπροβολή στα ΜΜΕ. Όταν κάποιος πιστεύει ότι τα ξέρει όλα, και αφήσει τη θέση του, μπορεί να σπάσει η αλυσίδα βοήθειας.

Κάθε ομάδα λειτουργεί με διαφορετικό πρωτόκολλο και σχήμα. Για τις περισσότερες

οργανώσεις έχει σημασία η πραγματοποίηση κοινών ασκήσεων σε τακτά χρονικά διαστήματα ώστε να αναπτυχθεί η συνεργασία, κοινή γλώσσα και μεγαλύτερος συντονισμός των δυνάμεων. Για το λόγο αυτό π.χ. έχει δημιουργηθεί στην Αττική το Δίκτυο Εθελοντικών Ομάδων Πολιτικής Προστασίας, που περιλαμβάνει 7 οργανώσεις.

Η ανακριβής πληροφόρηση από τον πληθυσμό. Η μη ορθή χρησιμοποίηση των ΜΜΕ. Θα πρέπει π.χ. να δίνονται από το ραδιόφωνο πληροφορίες στον πληθυσμό σχετικά με την κατεύθυνση που πρέπει να κινούνται τα οχήματα. Οι πολίτες πρέπει να υπακούουν, άλλως είναι δυνατό να δημιουργηθεί κυκλοφοριακή συμφόρηση, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να προσεγγίσουν διασωστικά ή πυροσβεστικά οχήματα. Οι περιεργοί, επίσης, μπορεί να δημιουργήσουν συνωστισμό.

Η μη αποψίλωση (κόψιμο δένδρων). Δεν γίνεται γιατί χρειάζονται ειδικές άδειες.

Η μη οργάνωση κέντρων υποδοχής και υποστήριξης σε συγκεκριμένα σημεία για τους πολίτες σε κάθε περίπτωση (γίνεται συνήθως στους σεισμούς).

Η έλλειψη γνώσεων και πιστοποιήσεων για το αντικείμενο της διάσωσης. Ελάχιστοι ειδικευμένοι γνωρίζουν όλες τις παραμέτρους απεγκλωβισμού τραυματιών και σταθεροποίησης της κατάστασής τους.

Πολλές οργανώσεις αντιμετωπίζουν προβλήματα στις διασυννοριακές συνεργασίες τους, λόγω διαφοράς της γλώσσας. Πολλοί εθελοντές δεν γνωρίζουν ξένες γλώσσες με επακόλουθη αδυναμία επικοινωνίας. Αρκετές, όμως, οργανώσεις, ιδιαίτερα οι μεγαλύτερες, όπως ο ΕΣ, το ΕΣΕΠΑ, η ΕΟΔ, οι ΟΕΑΕΡ κ.ά., οι οποίες συχνά συνεργάζονται με αντίστοιχες ομάδες του εξωτερικού, δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα γλώσσας.

Η ελλιπής εκπαίδευση. Οι οργανώσεις θεωρούν ότι στην περίπτωση που θα αντιμετωπίσουν ευρεία καταστροφή, για την οποία δεν είναι εκπαιδευμένοι, όπως ραδιοβιοχημικός πόλεμος, θα αποτύχουν. Στην περίπτωση αυτή δεν θα επέμβουν.

Επίσης αποτυχία θα είχαν αν αντιμετώπιζαν πολλαπλά περιστατικά, δηλαδή πολυμορφικό συμβάν: φωτιά σε περισσότερα σημεία, ιδιαίτερα σε περιοχές με περιαστικά δάση, καταστροφικός σεισμός μεγάλης εμβέλειας ή πλημμύρα με πολλά θύματα, πυρκαϊές σε μεγάλα και πολύπλοκα υπόγεια με εγκλωβισμένα άτομα στο υπόγειο ή στους άνω ορόφους.

Ένα δύσκολο σενάριο θα ήταν πολλαπλό σαμποτάζ φωτιάς σε περιοχή μεγάλων κατασκευών (και υπάρχουν τέτοιες περιοχές) με ισχυρό άνεμο το καλοκαίρι. Ένα πολλαπλό χτύπημα με ισχυρό αέρα είναι πάντα δύσκολο να αντιμετωπισθεί. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η πρόληψη. Επίσης, η ανατροπή βυτιοφόρου που μεταφέρει επικίνδυνα χημικά, που διασπώνται με το νερό, σε αστικό δρόμο, πλησίον σχολείων, με βροχερό καιρό.

Δύσκολα γενικά είναι τα σενάρια όταν υπάρχει έλλειψη προσωπικού ή αδυναμία πρόσβασης. Αρκετές ομάδες θεωρούν ότι η τυχόν συνεργασία με λειτουργούς ανεκπαίδευτους και ευθυνόφοβους θα δυσκόλευε πολύ τη λειτουργία του φορέα τους.

4. Κρίσιμες στιγμές

Για αρκετά από τα περιστατικά ο χρόνος άφιξης και επέμβασης των ομάδων είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Τα πρώτα στάδια της κρίσης ή του συμβάντος είναι συχνά ιδιαίτερα σημαντικά. Είναι αναγκαία η ορθή αποτίμηση της κατάστασης και των αναγκών στην αρχική περίοδο αντιμετώπισης του περιστατικού και η έγκαιρη διαλογή των τραυματιών ανάλογα με τη σοβαρότητα των περιστατικών. Σε περίπτωση ατυχημάτων οι κρίσιμες στιγμές είναι εκείνες ως ότου απεγκλωβιστούν τα θύματα.

Όσον αφορά τη δασοπροστασία και πυρόσβεση, έχει μεγάλη σημασία η προληπτική δασοπαράτηρηση ώστε να γίνει έγκαιρα η κινητοποίηση όταν η φωτιά δεν έχει ακόμα

επεκταθεί. Εν συνεχεία, όμως, κάθε στιγμή μπορεί να είναι κρίσιμη γιατί πρέπει να δίνεται μεγάλη προσοχή στους περιστρεφόμενους ανέμους, που στην Ελλάδα, το καλοκαίρι, μπορεί να είναι πολύ ισχυροί.

5. Δυνατά σημεία

Και στη δασοοπρόσβαση καθώς και σε άλλα περιστατικά η πρόβλεψη.

Η ανάπτυξη των δυνάμεων με σωστό τρόπο και η συνεχής τροφοδοσία με νερό στην περίπτωση πυρκαϊάς. Η έγκαιρη προειδοποίηση ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συντονισμού των δυνάμεων. Η ταχύτητα κινητοποίησης των οργανώσεων και ο πλήρης εξοπλισμός που, τις περισσότερες φορές, υπάρχει. Η ταχεία άφιξη στο σημείο του συμβάντος και η ορθή αντιμετώπιση του περιστατικού. Η επικοινωνία μεταξύ των συνεργαζόμενων φορέων.

Η καλή γνώση της περιοχής, προσώπων και τοπικών καταστάσεων. Για το λόγο αυτό, η συμμετοχή τουλάχιστον ενός εθελοντή στις κρατικές ομάδες θα βοηθούσε πολύ την αντιμετώπιση των περιστατικών.

Η εκπαίδευση, η πειθαρχία, η διαθεσιμότητα, οι υπάρχουσες εφεδρείες. Η εμπειρία που αποκτάται με την εξάσκηση και την συσσώρευση επιτυχιών δράσης. Η τυχόν υπάρχουσα πολλαπλότητα των ειδικοτήτων και των δράσεων, λόγω της ειδικής πολύπλευρης εκπαίδευσης. Η οργάνωση των εθελοντικών οργανώσεων, τα επιχειρησιακά κέντρα των ομάδων, οι ταινίες απομάκρυνσης πολιτών, η διασφάλιση των πειστηρίων και των ευρημάτων για χρήση των κρατικών υπηρεσιών, τα μέσα ατομικής προστασίας.

Τέλος η διάθεση για προσφορά που έχουν οι εθελοντές και είναι το βασικό κίνητρό τους.

6. Προβλήματα

Ένα από τα πρωτεύοντα προβλήματα, που κατέδειξαν όλες οι οργανώσεις, είναι η ανάγκη χορήγησης άδειας από τον εργοδότη για τη συμμετοχή σε έκτακτο περιστατικό. Ο νόμος 3013/2002 ορίζει ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι μπορούν να πάρουν άδεια, εφαρμόζεται, όμως, μερικώς. Οι ιδιωτικοί υπάλληλοι αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα. Οι εργοδότες σπανίως δείχνουν κατανόηση, δεν χορηγούν άδειες και πολλοί εθελοντές έχουν χάσει τη δουλειά τους. Σε μεγάλα συμβάντα θα έπρεπε να γίνεται πρόσκληση των εθελοντών από τα ΜΜΕ, ώστε να το μαθαίνουν και οι εργοδότες.

Πλην ελαχίστων, η ασφαλιστική κάλυψη των εθελοντών για την αντιμετώπιση περιστατικών είναι ανύπαρκτη. Οι εθελοντές δεν διασφαλίζονται ιατρικά σε περίπτωση ατυχήματος ή τραυματισμού κατά την εκτέλεση του καθήκοντος την ώρα του συμβάντος. Πόσο μάλλον δεν τους δίδεται χρηματική αποζημίωση για τις ημέρες της νοσοκομειακής τους περιθαλψής. Σε αυτό το λόγο οφείλεται η διστακτικότητα της Πολιτείας να καλέσει τους εθελοντές στα περιστατικά. Τελευταία δεν τους ειδοποιεί και πολλές οργανώσεις πηγαίνουν με δική τους ευθύνη στην αντιμετώπιση συμβάντων. Κατ' αυτό τον τρόπο, όμως, η συνεργασία με τους κρατικούς φορείς και τη ΓΓΠΠ καθίσταται προβληματική.

Ο συντονισμός μεταξύ των ομάδων των εθελοντικών οργανώσεων και των φορέων της Πολιτείας είναι ένα ακανθώδες θέμα που έχει πολλές φορές προκύψει, ιδιαίτερα όσον αφορά τις περιπτώσεις κατάσβεσης εκτεταμένων πυρκαϊών. Είναι αλήθεια ότι όταν υπάρχουν πολλαπλά μέτωπα και ισχυροί άνεμοι η κατάσβεση και ο συντονισμός είναι ιδιαίτερα δύσκολα. Τότε φαίνεται τυχόν έλλειψη προσωπικού στις κρατικές δυνάμεις αλλά και στις εθελοντικές οργανώσεις. Είναι αδύνατο να τα βάλει κανείς με τη φύση και τότε γίνεται προσπάθεια αρωγής των ανθρώπων προσπαθώντας να διασωθεί ό,τι είναι δυνατόν.

Πρόβλημα, επίσης, είναι τα πενιχρά οικονομικά των οργανώσεων. Συνήθως ο ατομικός εξοπλισμός, τα έξοδα κίνησης και διαβίωσης στον τόπο του περιστατικού βαρύνουν οικονομικά τους εθελοντές. Σε σπάνιες περιπτώσεις η Π.Υ. χορηγεί στολές ή υλικό. Επίσης, η

οικονομική βοήθεια που δίδεται από την ΠΠ είναι ανεπαρκής για την ανανέωση του εξοπλισμού, όταν αυτός είναι ακριβός (π.χ. στεγανού τύπου στολές κατάδυσης).

7. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία έγινε μια πρώτη ανάλυση των συνεντεύξεων που μας παρείχαν εθελοντικές οργανώσεις πολιτικής προστασίας διαφόρων τύπων. Προσδιορίστηκαν παράγοντες που θεωρούνται σημαντικοί ώστε η δράση να έχει επιτυχή έκβαση.

Ο εντοπισμός των παραγόντων αυτών είναι δυνατό να βοηθήσει στην αξιολόγηση των μέτρων που πρέπει να λάβουν οι οργανώσεις, ώστε να βελτιώσουν τον τρόπο λειτουργίας τους και να κατορθώσουν να προσφέρουν το μέγιστο των δυνατοτήτων τους σε ώρα κρίσης.

Εντοπίστηκαν οι παράγοντες αποτυχίας στη διαχείριση ενός περιστατικού, οι κρίσιμες στιγμές στην εξέλιξη του συμβάντος, τα δυνατά σημεία των οργανώσεων.

Κυρίαρχη σημασία έχει η βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των φορέων και οργανώσεων που συμμετέχουν στο σχεδιασμό και τη διαχείριση των καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης και η βελτίωση της επικοινωνίας και της διαθεσιμότητας της πληροφόρησης μεταξύ των ομάδων δράσης και του πληθυσμού.

Τέλος, παρουσιάστηκαν μερικά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εθελοντικές οργανώσεις κατά τη δράση τους, που είναι υποβοηθητική του κρατικού μηχανισμού. Ασφαλώς το κύριο και σημαντικότερο έργο ασκείται από την Πολιτεία. Η προσοχή, όμως, που μπορεί να δείξει η πολιτεία στη θεραπεία μερικών έστω από αυτά τα χρόνια προβλήματα, μπορεί να είναι πολύ σημαντική για την αύξηση της προσφοράς των εθελοντικών οργανώσεων την ώρα της έκτακτης ανάγκης.

Ευχαριστίες

Ευχαριστούμε την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία υποστήριξε την ερευνητική αυτή εργασία με το πρόγραμμα Pre-Emergencies, Grant Agreement for an action Nr 07.030601/2005/42374/SUB/A5.

Ευχαριστούμε τη Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων, Εθελοντισμού, Εκπαίδευσης και Εκδόσεων, Τμήμα Εθελοντισμού και Εκπαίδευσης της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας και την Πυροσβεστική Υπηρεσία για την παροχή πληροφοριών για το νομικό πλαίσιο και τους τρόπους λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού στην αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών.

Ευχαριστούμε, επίσης, τις εθελοντικές οργανώσεις που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας για την παροχή συνεντεύξεων και τον εντοπισμό των προβλημάτων και των σημείων βελτίωσης της απόδοσης των Εθελοντικών Οργανώσεων Πολιτικής Προστασίας στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

Νόμος 3013/2002 «Περί αναβάθμισης της Πολιτικής Προστασίας και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 102, τευχ. Α).

Διαδικτυακές διευθύνσεις: <http://www.cri.piemonte.it/progetti/pre-emergencies/>.

<http://www.civilprotection.gr/>